

Nacionalitat, identitat i integració

Eva ARASA i ALTIMIRA

Nacionalitat

2 DR CIV Situació de la persona determinada per la seva subjecció o pertinença a un estat i a la seva jurisdicció, amb el conjunt de deures i drets que això comporta.

Ciutadania

2 DR Condiició i dret que ostenten els qui pertanyen a una comunitat política

erigida en estat, que expressa el vincle existent entre aquest i els seus membres.

Identitat

3 Conjunt de característiques que fan que una persona o una comunitat sigui ella mateixa. *La llengua i la cultura, entre altres coses, formen la identitat d'un país.*

Integració

6 SOCIOL 1 Ajustament de les parts que componen un sistema social.

2 Procés amb què una societat assimila els elements que li són heterogenis: immigrants, marginats, etc.

Definicions: *Diccionari de l'Enciclopèdia Catalana*

Introducció

Per a l'atorgament de la nacionalitat, el dret internacional exigeix un "vincle genuí" entre la persona i l'Estat. Ara bé, els criteris que defineixen aquest vincle genuí varien d'un país a l'altre en les legislacions respectives. Els principals criteris són el naixement dins del territori de l'Estat (*ius soli*) o la descendència d'un nacional (*ius sanguinis*). De fet, la majoria de països opten per una combinació de tots dos criteris en la regulació de l'accés a la nacionalitat.

A Andorra havia prevalgut tradicionalment el criteri del *ius sanguinis*, per la via del pare o per la via de la mare si era l'hereva de la casa, i encara que la nacionalitat no es reguli positivament fins al Decret dels Coprínceps del 17 de juny de 1939, ja abans es distingien els *andorrans* dels *forasters*.

Amb la creació de la figura dels *andorrans de primera generació*, a partir dels decrets sobre nacionalitat del 26 de desembre de 1941 i del 16 de gener de 1942, s'introdueix el criteri del *ius soli* per accedir a la condició d'andorrà. L'objectiu principal, tal com es reflecteix als mateixos textos, era evitar l'apatridia dels infants nascuts a Andorra fills de pares estrangers. Amb tot, aquells andorrans de primera generació no tenien els drets polítics i, per tant, no eren andorrans de ple dret.

A partir de la Constitució i la primera Llei qualificada de nacionalitat de 1993, es consolida el criteri del *ius soli* per accedir a la nacionalitat andorrana.¹ Una nacionalitat indissociable, ara sí, i en virtut de la mateixa Carta Magna, dels drets polítics.

Actualment, una altra via d'accés a la nacionalitat és la naturalització dels residents, introduïda amb la Llei qualificada de la nacionalitat del 5 d'octubre de 1995.² En aquest cas, l'objectiu és fer convergir al màxim la població de fet i la de dret, entenent que la nacionalitat és la culminació d'un procés d'integració a una identitat col·lectiva comuna i compartida:

"La legislació andorrana en matèria de nacionalitat, des del Decret del 17 de Juny de 1939, ha tingut sempre com a constant la preservació de la identitat nacional, fonament necessari per a l'existència jurídica del país. El canvi de les estructures demogràfiques, passant d'una situació estàtica durant segles a una forta immigració en els darrers decennis, ha dut com a conseqüència una desproporció entre la població nacional i la forana; aquesta desproporció ha estat percebuda com un element que calia corregir per no comprometre les bases mateixes de l'Estat. L'afirmació del Principat d'Andorra com a Estat en dret internacional, una vegada el poble s'ha donat la Constitució, s'assolirà millor si l'element humà de l'Estat, la població, és cada vegada més homogènia, seguint progressivament la tendència de fer coincidir la població de fet amb la població de dret. En aquesta línia, la legislació s'ha anat ampliant progressivament i ara es proposa una obertura important donant el dret a la nacionalitat per naturalització a una part de la població que es pot considerar integrada pel nombre d'anys de residència al país. La tendència a fer coincidir la població de fet amb la de dret no té lloc solament en el sentit de l'adquisició de la ciutadania andorrana per als que neixen i viuen al país, sinó que, de manera simètrica, exigeix la pèrdua de la nacionalitat en els casos de possessió de doble o múltiple nacionalitat, tal com queda expressat en la Constitució, establint l'obligació d'optar lliurement entre l'andorrana i les altres nacionalitats."³

L'última proposta de modificació de la Llei de nacionalitat

El 14 de febrer del 2012, el grup parlamentari socialdemòcrata va presentar al registre del Consell General la proposició de Llei qualificada de modificació de la Llei qualificada de la nacionalitat, del 5 d'octubre de 1995. Una proposició de llei que va ser admesa a tràmit una setmana més tard, el 21 de febrer.⁴

En l'exposició de motius de la proposició de llei presentada pels socialdemòcrates s'explicava que l'objectiu de la modificació era facilitar la naturalització per residència a Andorra reduint el termini establert en l'article 11.1 de 20 a 15 anys. A més a més, es volia prescindir de l'exigència que aquest termini de residència fos tot continu i ininterromput, tot i que es continuava requerint un mínim de cinc anys de residència ininterrompuda abans de fer la sol·licitud.

La proposta també mirava de facilitar l'accés a la nacionalitat per via de la naturalització en altres supòsits. D'aquesta manera, i pel que fa als joves escolaritzats a Andorra, per sol·licitar la naturalització es requerien igualment deu anys de residència, però només sis anys d'escolarització, en comptes dels deu vigents, que impliquen l'escolarització obligatòria completa.

També els infants nascuts a Andorra amb pare i mare estrangers, si un dels progenitors feia sis anys (en comptes de deu) que residia al Principat, podien tenir la nacionalitat andorrana. Un criteri que també s'hauria aplicat en el cas dels fills adoptius.

El criteri del Govern relatiu a la proposició socialdemòcrata,⁵ emès el 21 de març del 2012, distingia volgutament *integració d'identitat*. En aquest sentit, el criteri del Govern defensava que amb la llei d'obertura econòmica –que s'aprovaria tres mesos justos després, el 21 de juny– es faria un significatiu pas endavant en la integració dels residents al Principat, en rebaixar a 0 els

anys per obtenir els drets econòmics, mentre que els drets polítics quedaven vinculats a la identitat:

“Compartint el principi que cal seguir avançant cap a una major integració social, el Govern considera que aquesta integració no depèn tant de l'accés efectiu a la plenitud dels drets de participació política –uns drets més vinculats a qüestions relatives a la identitat– com de l'efectiva possibilitat d'integrar-se al teixit econòmic del país”.

La proposició de llei va ser refusada en la sessió ordinària del Consell General del 19 d'abril. La intervenció del grup parlamentari demòcrata, que va votar-hi en contra, a més de recollir en part el criteri del Govern i altres arguments com ara el problema de la doble nacionalitat, va al·ludir a altres petits estats europeus on l'accés a la nacionalitat és tant o més restrictiu: Liechtenstein, San Marino i Mònaco.

“Els demòcrates considerem que el debat de l'adquisició de la nacionalitat des de la perspectiva d'un petit estat com el nostre, no té les mateixes implicacions que les que comporta tractar aquesta qüestió en un gran país. En aquest sentit, hem estat mirant les legislacions en matèria de ciutadania i nacionalitat de San Marino, Mònaco i Liechtenstein i, sense entrar ara en detalls, hem pogut constatar que aquests tres països tenen unes normatives -tot i que diferents en cada cas- força restrictives (o en algun cas molt restrictives) pel que fa a l'adquisició de la nacionalitat per naturalització. A la vegada, cal també esmentar que en aquests tres països existeixen disposicions normatives que intenten evitar o suprimir els supòsits de doble nacionalitat”.⁶

Països similars, diferents condicions d'accés a la ciutadania

Efectivament, si comparem els quatre països –Andorra, Liechtenstein, San Marino i Mònaco–, veiem que tots són contraris a la doble nacionalitat. Amb una excepció, Mònaco, forçada per la Comissió Europea contra el Racisme i la Intolerància (ECRI) i les seves recomanacions amb l'objectiu d'evitar casos d'apatridia. I és que fins a la Llei 1.387 del 19 de desembre del 2011, les mares que havien obtingut la nacionalitat monegasca per declaració, és a dir, previ matrimoni amb un ciutadà de Mònaco, si tenien un fill no reconegut no li podien transmetre ni la nova nacionalitat ni tampoc la nacionalitat anterior, a la qual havien hagut de renunciar.⁷

La doble nacionalitat és percebuda per molts estats com un problema, com una font de fidelitats polítiques contraposades, i els estats petits tenen encara una sensació de perill més accentuada. Perill, per exemple, d'esdevenir satèl·lits d'un gran Estat i perdre així, *de facto*, la seva sobirania i independència.

El quadres que hi ha a continuació ofereixen una síntesi dels principals requisits per accedir a la nacionalitat per naturalització, per residència o matrimoni als quatre estats esmentats:

Andorra

Superfície: **486 km²**

Població: **76.426 habitants**

Règim polític: **coprincipat parlamentari**

Naturalització per residència: **20 anys**

Nacionalitat per matrimoni: **3 anys de residència, abans o després del matrimoni**

Doble nacionalitat: **no permesa**

Liechtenstein

Superfície: **160 km²**

Població: **36.157 habitants**

Règim polític: **principat constitucional**

Naturalització per residència: **30 anys**

Nacionalitat per matrimoni: **10 anys de residència** (els anys de matrimoni compten doble, amb un mínim de 5 anys de matrimoni per poder sol·licitar-la)

Doble nacionalitat: **no permesa**

San Marino

Superfície: **61,2 km²**

Població: **32.576 habitants**

Règim polític: **república democràtica parlamentària**

Naturalització per residència: **25 anys⁸**

Nacionalitat per matrimoni: **15 anys de residència**

Doble nacionalitat: **no permesa**

Mònaco

Superfície: **2,02 km²**

Població: **36.371 habitants**

Règim polític: **monarquia constitucional**

Naturalització per residència: **10 anys⁹**

Nacionalitat per matrimoni: per declaració, **10 anys de matrimoni¹⁰**

Doble nacionalitat: **no permesa, amb una excepció**

Els informes de l'ECRI sobre Andorra, Liechtenstein, San Marino i Mònaco posen en relleu les dificultats relatives per accedir a la nacionalitat i els drets polítics en aquests quatre països. Amb tot, convé assenyalar que l'ECRI no fa les mateixes recomanacions per a tothom. Així, mentre que l'últim informe sobre Andorra demanava que es rebaixés el termini de naturalització a 15 anys primer, per en breu passar a 10 anys, en el cas de San Marino es congratula amb la rebaixa de 30 a 25 anys.¹¹ Això s'explica perquè l'ECRI pren com a referència els criteris de la Convenció Europea sobre Nacionalitat i procura que els diferents països, des de punts de partida molt diversos i heterogenis, vagin convergint progressivament cap als estàndards de l'esmentada convenció.

Els drets polítics dels andorrans

La Llei d'inversió estrangera, tal com avançava el Govern en aquella sessió del Consell General del 19 d'abril del 2012, ha despulat la nacionalitat de qualsevol connotació econòmica. Al capdavall, no tenia massa sentit voler promoure inversions de capital estranger i, en canvi, seguir blindant els drets econòmics als residents fins que no residissin un nombre determinat d'anys al Principat.

D'aquesta manera, en l'actualitat, els únics drets aparellats a la nacionalitat andorrana són els drets polítics. Els drets polítics dels andorrans queden recollits al Capítol IV de la Constitució

(articles 24-26) i fan referència al dret de vot i el dret d'elegibilitat, així com al dret de lliure creació de partits polítics.

Capítol IV. Dels drets polítics dels andorrans

Article 24

Tots els andorrans majors d'edat, en ple ús dels seus drets, gaudeixen del dret de sufragi.

Article 25

Tots els andorrans tenen dret a accedir en condicions d'igualtat a les funcions i als càrrecs públics, amb els requisits que determinin les lleis. L'exercici de càrrecs institucionals queda reservat als andorrans, excepte en el que prevegin aquesta Constitució o els tractats internacionals.

Article 26

Es reconeix als andorrans el dret de lliure creació de partits polítics. El seu funcionament i organització han d'ésser democràtics i les seves actuacions, conformes a la llei. La suspensió de les seves activitats i la seva dissolució hauran de ser efectuades pels òrgans judicials.

Algunes conclusions

A Andorra, però també a Liechtenstein, San Marino i Mònaco, la nacionalitat dona accés als drets polítics. És clar que històricament hi ha hagut excepcions. Així, els decrets sobre nacionalitat del 26 de desembre de 1941 i del 16 de gener del 1942 van crear la figura dels *andorrans de primera generació*, que eren considerats andorrans però no tenien els drets polítics. Aquesta situació no es va corregir, i encara parcialment, fins al Codi de la nacionalitat de l'11 de març de 1977, que concedeix als *andorrans de primera generació* la possibilitat d'adquirir amb plenitud la condició d'andorrans i de gaudir dels drets polítics als 28 anys.¹²

Però és que a Mònaco, i per esmentar un altre exemple, fins a la llei del 2011, les dones estrangeres que es casaven amb un monegasc podien adquirir la ciutadania per declaració, però no els drets polítics. En realitat, havien de passar cinc anys des de l'adquisició de la nacionalitat perquè aquestes dones poguessin ser electores o elegides.

Amb tot, nacionalitat i drets polítics són dues qüestions diferents. Pel que fa a la nacionalitat, les recomanacions internacionals, especialment de l'ECRI, van en el sentit de facilitar les condicions d'accés, amb l'objectiu de fer coincidir la població de fet i la de dret en qualsevol país. Però també per combatre l'apatridia dels infants nascuts de pares estrangers. Quant als drets polítics, l'ECRI recomana obrir les eleccions locals als residents estrangers.

Als referits petits Estats d'Europa, tant una qüestió com l'altra provoquen reticències que s'han de tenir en compte si es volen abordar les reformes legislatives necessàries per adaptar-se gradualment a les recomanacions de l'ECRI. Si ens fixem en Andorra, veiem que part de la reticència rau en la por de perdre la pròpia identitat si es rebaixen els anys per accedir a la nacionalitat. Però també hi ha un cert sentit de discriminació respecte als ciutadans de països més grans, especialment si són de la Unió Europea, i de perill de perdre la plena sobirania en favor dels estats veïns.

Aquestes pors es tradueixen igualment en la prohibició de la doble nacionalitat. Tanmateix, la doble nacionalitat tampoc no és acceptada en països més grans perquè, tal com s'ha assenyalat anteriorment, es considera una possible font de fidelitats polítiques contraposades.

L'accés a la nacionalitat i els drets polítics es pot entendre com la culminació del procés

d'integració i, per tant, d'assumpció d'una identitat nacional determinada. De fet, la integració és un procés que engloba tots els àmbits vitals i se serveix, per consegüent, de mecanismes diversos. Efectivament, a Andorra, la Llei 10/2012 ha suposat un pas endavant en favor de la integració dels residents des del punt de vista econòmic. Un pas, però, que no és exclusiu d'altres mesures que es puguin emprendre amb el mateix objectiu integrador i de contínua construcció de la identitat col·lectiva –al capdavant, només una identitat fossilitzada és una identitat estàtica.

Qualsevol reforma futura de les condicions d'accés a la nacionalitat i, per extensió, als drets polítics, ha de ser capaç de prendre en consideració no només les recomanacions de l'ECRI, sinó molt especialment les opinions diverses en el si de la societat andorranca. I és que, finalment, els avenços fets des del consens són la millor garantia de la cohesió futura.

Eva Arasa i Altimira,
periodista i llicenciada en Història

NOTES

- 1- Si el pare i la mare són estrangers, el naixement en territori andorrà ha d'anar acompanyat d'un nombre determinat d'anys de residència per poder adquirir la nacionalitat.
- 2- A més de la filiació –de fills naturals o adoptius–, del naixement en territori nacional i de la naturalització per residència, encara hi ha la via del matrimoni amb un nacional andorrà i la naturalització dels joves que s'han escolaritzat íntegrament al Principat. Tant les vies d'accés com les condicions i els terminis concrets han anat evolucionant amb les successives lleis de nacionalitat.
- 3- Exposició de motius de la Llei qualificada de la nacionalitat del 5 d'octubre de 1995. Fins ara, la llei en qüestió ha estat objecte de dues modificacions, la Llei qualificada 10/2004, per la qual es rebaixava de 25 anys a 20 el termini mínim de residència a Andorra per sol·licitar la naturalització, i la Llei qualificada 15/2006.
- 4- Admissió a tràmit publicada al Butlletí del Consell General número 9/2012, del 22 de febrer.
- 5- Criteri publicat al Butlletí del Consell General número 15/2012, del 23 de març.
- 6- Intervenció de la consellera general demòcrata Olga Adellach, publicada al Diari Oficial del Consell General número 04/2012.
- 7- En aquests moments, qui obté la nacionalitat per declaració, havent-se casat doncs amb un ciutadà o una ciutadana de Mònaco, no pot renunciar a la nacionalitat prèvia o s'enfronta a les penes previstes per l'article 103 del Codi Penal: des de sis mesos a tres anys de presó.
- 8- Fins a la Llei 35 del 30 de març del 2012, el període de residència continuada per demanar la naturalització era de 30 anys.
- 9- L'informe del comissionat pels Drets Humans del Consell d'Europa, Thomas Hammarberg, després de la visita a Mònaco dels dies 20 i 21 d'octubre del 2008, constata que, de les 500 a 600 sol·licituds anuals de naturalització, només se n'aproven el 10%, i que la decisió és una prerrogativa reial i, per tant, sense dret a apel·lació per part del sol·licitant.
- 10- Fins a la Llei 1.387 de nacionalitat només els ciutadans (homes) de Mònaco podien transmetre la ciutadania a les seves dones, després de cinc anys de matrimoni, per declaració. Els marits de ciutadanes de Mònaco, en canvi, només podien accedir a la nacionalitat monegasca per naturalització, després de deu anys de residència, és a dir, com qualsevol altre resident i mitjançant un procés desvinculat completament del matrimoni.
- 11- El darrer informe de l'ECRI sobre San Marino va ser adoptat el 21 de març del 2013 i publicat el 9 de juliol d'aquest mateix any. La Llei de mesures extraordinàries de naturalització havia estat aprovada el 21 de març del 2012. D'altra banda, l'informe de l'ECRI corresponent al mateix quart cicle de control va ser adoptat el 21 de març del 2012 i publicat el 22 de maig d'aquell any.
- 12- VIÑAS I FARRÉ, R. *Nacionalitat i drets polítics al Principat d'Andorra*. p. 113.

Annex a l'article "Nacionalitat, identitat i integració". Reflexions de dos andorrans.

Marc Juanati: "No entenies que Andorra no et volgués com a andorrà"

Marc Juanati va néixer a Andorra el 7 de setembre de 1975, fill de pares espanyols. Forma part, per tant, d'aquella generació a la qual es va negar la nacionalitat en virtut del Decret del 24 de desembre de 1974.

"Cada any, quan anàvem al Tibidabo o allà on fos, sempre em passava el mateix. Quan recollien els passaports, no ho entenia... Perquè havia nascut a Andorra i en aquells moments jo sentia que Andorra era el centre del meu univers. No entenia que a mi se'm negués quelcom que els companys tenien, quan tots havíem nascut igual. És més, hi havia companys meus, de la mateixa edat, que havien nascut després del 1975 i de pares espanyols, que sí que tenien el passaport andorrà perquè tenien germans grans que ja eren andorrans abans del decret i, per tant, per a ells la norma era diferent".

"És una cosa que em va saber greu. De fet, quan vaig anar a la facultat, a Cerdanyola, vaig pensar: *si fins ara Andorra ha jugat al que volia jugar, ara sóc jo que faré el que més em convingui*. Aleshores ja em podia fer andorrà, o estava al límit, i vaig preferir jugar com a espanyol perquè tot era més senzill. No havia de fer tants papers".

"Hi havia una base de ressentiment i després descobries que, a més, tenies avantatges. Descobries que, si acabaves la carrera i volies treballar a Espanya, t'era més senzill com a espanyol que com a andorrà. Davant de dos currículums iguals, segur que agafaven abans un espanyol. Amb un andorrà havien de fer cinc papers més i, si podien, s'ho estalviaven".

"Vaig fer-me andorrà quan ho vaig necessitar. Vaig acabar la facultat i vaig estar un any i escaig fent urgències i pràctiques en clíniques veterinàries de baix. Quan vaig pujar, em va sortir l'oportunitat d'agafar un traspàs d'un negoci que estava en marxa. De seguida vaig fer els papers per tenir el passaport i poder ficar el negoci al meu nom".

"De petit no ho entens. Et sents com els altres, has tingut les mateixes experiències, són nanos amb qui has anat a classe des dels cinc anys. Et sents completament d'Andorra. Sí que entens que els teus pares són espanyols, sí que estàs molt a prop de Catalunya i vas a veure els teus avis, però tot i així, tu et sents nacional i, que t'ho neguin, causa una certa frustració. També és cert que normalment no hi pensaves. Només quan et recollien el passaport al cliópol i, mentre els companys donaven l'andorrà, tu donaves l'espanyol. Era una tonteria, era molt personal, però en qualsevol cas no ho entenies. Sabies que era la llei, però ho trobaves súper injust. No entenies que Andorra no et volgués com a andorrà quan hi havies nascut, quan hi anaves a l'escola, quan tot el teu món era Andorra".

"No vaig pensar mai si això em limitava els drets polítics, entre d'altres coses perquè mai no m'ha interessat gaire la política, ni aquí ni a baix. No vaig associar mai el passaport als drets polítics. Per mi sempre va ser un tema més romàntic, més visceral, no tant per aconseguir uns drets o no. Sí que es va convertir en un tema de facilitar-me la vida quan vaig començar a treballar. Era més senzill treballar a Andorra si tenia el passaport: podia tenir un negoci al meu nom, podia exercir una professió liberal...".

"Sempre m'he sentit d'aquí, amb passaport andorrà o sense. De petit no ho entens i et queda un punt de ressentiment. Jo vaig néixer uns mesos després de la llei. Si hagués nascut uns mesos abans, hauria pogut ser andorrà. Si hagués tingut germans més grans amb el passaport andorrà, també. Ho trobava absolutament arbitrari i injust".

Olga Adellach: "Sentir-se andorrà és estimar aquest país, és lluitar i treballar per aquest país"

Olga Adellach és d'una família d'andorrans de generacions. Vincula la nacionalitat a un sentiment i veu en la doble nacionalitat un greuge comparatiu per a aquells que tenen un únic passaport.

"Per mi tenir la nacionalitat andorrana és una qüestió de sentiment, una cosa que es porta al cor. Sobretot tenint en compte que en aquesta legislatura s'ha fet una llei d'inversió estrangera que permet que qualsevol persona, resident o no, pugui obrir un negoci al Principat. El passaport ja no té cap dels beneficis que en algun moment algú podia pensar que aportava tenir la nacionalitat andorrana".

"Andorra, independentment que no es rebaixin els anys per tenir la nacionalitat, és un país on sempre hi ha hagut molta integració i cohesió social. Penso que hem sabut conviure diferents col·lectius i persones procedents de llocs diferents".

"Penso que és molt injust que en aquests moments hi hagi andorrans de dos tipus: els que tenim i només podem tenir una única nacionalitat i els que tenen la doble nacionalitat. Finalment això està vulnerant un article de la nostra Constitució".

"És cert que els andorrans quan surten fora -sobretot els nostres joves, que van a estudiar fora i volen buscar oportunitats- ho tenen més difícil que aquells que tenen doble nacionalitat. I això sí que s'hauria d'arreglar".

"La nacionalitat andorrana és un sentiment d'identitat. Quan es parla d'obrir la nacionalitat, rebaixant els anys per a la naturalització, hem de tenir en compte que no es pot comparar un país petit com el nostre amb un país que tingui milions d'habitants. No és el mateix. Potser visc d'una altra manera aquest sentiment amb relació a la nacionalitat i la identitat perquè procedeix d'una família que hem sigut andorrans de moltes generacions. A mi m'han fet estimar aquest país d'una manera potser diferent de la d'algú altre que, tot i que estimi Andorra com jo, no ha viscut el que jo he viscut. Potser també fa que sigui més tancada en aquest sentit".

"No considero que jo sigui més andorrana que una altra persona que s'estimi aquest país, que hagi nascut a Andorra i hagi adquirit la nacionalitat pels drets que li permet la llei. Finalment, sentir-se andorrà és estimar aquest país, és lluitar i treballar per aquest país. I no només es treballa per Andorra des del món polític, sinó des de qualsevol àmbit".

"Andorra és molt petita, som molt vulnerables. Entenc que és important saber gestionar el que tenim al país i per mi és important que ho facin els andorrans. Si fóssim més grans, el plantejament seria un altre. Si fóssim més grans i forméssim part d'una estructura com el mercat comú, podria entendre la participació com passa a altres països a les eleccions municipals. Però no és el cas d'Andorra".

"Hi ha feina per fer a nivell de política exterior. La nostra exportació d'andorrans cap a altres països és mínima i, en canvi, considero que és un capital humà que, si ara exportem, d'aquí a uns anys pot tornar ja format i contribuir a tirar endavant el país. Tinc un fill de 19 anys que va començar la universitat l'any passat. Vam haver de fer la targeta d'identificació d'estrangers. A la meua època -també vaig estudiar fora- no em va caldre. Algunes coses, en comptes de simplificar-se, encara s'han complicat més".